

มโนทัศน์เรื่องบ้านและความผูกพันกับสถานที่ในวรรณกรรมเยาวชน เรื่อง *ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก* ตามแนวนิเวศวิจารณ์

Concepts of Home and Place Attachment in Young Adult Literature

One Shady Tree Under Which We Are Small by Pannaree:

An Ecocritical Study

มิ่งมนัสชน จังหาร^{1*}

Mingmanuschon Changharn^{2*}

(Received: 26 November 2025; Revised: 27 January 2026; Accepted: 2 February 2026)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอการวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องบ้านและความผูกพันกับสถานที่ที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง *ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก* ของปन्नารีย์ โดยใช้กรอบแนวคิดนิเวศวิจารณ์ (Ecocriticism) ร่วมกับโครงสร้างสามมิติของความผูกพันกับสถานที่ (Place Attachment) ของ Scannell และ Gifford ในการตีความตัวบท การพิจารณาพบว่า วรรณกรรมได้ขยายขอบเขตความหมายของ “บ้าน” จากอาคารที่อยู่อาศัยสู่ระบบนิเวศเชิงบูรณาการที่โอบอุ้มสรรพชีวิต โดยมี “คุณปู่ต้นไม้” เป็นศูนย์กลางในการยึดโยงสายใยทางอารมณ์และจิตวิญญาณ ผ่านกลไกการทำให้ธรรมชาติมีชีวิต (Personification) ซึ่งส่งผลให้ตัวละครเปลี่ยนผ่านจริยธรรมจากมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) ไปสู่จริยธรรมที่เน้นสิ่งมีชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism) และนำไปสู่การก่อรูปอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม (Ecological Identity) ที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ตาม เมื่อพื้นที่อันเป็นที่รักตกอยู่ภายใต้การคุกคามจากการพัฒนาที่ยึดโยงกับตรรกะทางเศรษฐกิจ ตัวละครต้องเผชิญกับภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ (Solastalgia) และความไร้อำนาจเชิงนิเวศ (Ecological Helplessness) ซึ่งสะท้อนความเปราะบางของเยาวชนท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ บทสรุปของบทความชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเยาวชนทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางปัญญาในการวิพากษ์โลกทัศน์แบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และเสนอแนวทางการสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ที่ยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับโลกที่มากกว่ามนุษย์ (More-than-human world)

คำสำคัญ: ความผูกพันกับสถานที่, อัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม, นิเวศวิจารณ์, บ้าน, ภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

² Lecturer at the Thai for Communication Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Maha Sarakham Rajabhat University

* Corresponding author, E-mail: mingmanuschon.j@rmu.ac.th

Abstract

This academic article presents an analysis of the concepts of home and place attachment in relation to the formation of ecological identity in the young adult novel *One Shady Tree Under Which We Are Small* by Pannaree. Utilizing ecocriticism and Scannell and Gifford's tripartite model of place attachment as the theoretical framework, the study examines the redefinition of "home" from a mere physical structure to an integrated ecosystem that sustains all life. The analysis reveals that "Grandpa Tree" (Khun Pu Tonmai) serves as a central nexus for emotional and spiritual bonds. Through the literary device of personification, the narrative facilitates a profound ethical shift in the characters from anthropocentrism to biocentrism, leading to the construction of a robust ecological identity. However, when these cherished spaces are threatened by development driven by economic logic, characters undergo "solastalgia" and "ecological helplessness," reflecting the psychological vulnerability of youth amidst environmental crises. The article concludes that young adult literature serves as a vital intellectual space for critiquing human-centered worldviews and proposes a sustainable pathway for forging new relationships between humans and the "more-than-human world."

Keywords: Place attachment, Ecological identity, Ecocriticism, Home, Solastalgia

บทนำ

ในยุคที่มนุษยชาติกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ หรือการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทของศิลปะและวรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมเยาวชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความตระหนักรู้และบ่มเพาะโลกทัศน์ของผู้อ่านรุ่นใหม่ต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกทางนิเวศ (Garrard, 2012) ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเชิงวิชาการจึงจำเป็นต้องใช้กรอบแนวคิดที่สามารถวิเคราะห์ทัศนคติทางสิ่งแวดล้อมที่ซ่อนอยู่ในตัวบท ซึ่งก็คือนิเวศวิจารณ์ (Ecocriticism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่กว้างขวาง โดยมีเป้าหมายหลักในการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสิ่งแวดล้อม และตั้งคำถามต่อความเข้าใจแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) ที่มองธรรมชาติเป็นเพียงทรัพยากรให้แสวงหาผลประโยชน์ (Sangkhaphanthanon, 2013)

จากการศึกษาวรรณกรรมเยาวชนในแนวนิเวศวิจารณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมเยาวชนมักจะแสดงให้เห็นความผูกพันของตัวละครกับสถานที่อย่างเด่นชัด สะท้อนถึงสายใยทางอารมณ์และจิตวิญญาณที่ตัวละครมีต่อพื้นที่ทางธรรมชาติ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องในวรรณกรรมเยาวชนไทยร่วมสมัย ซึ่งมีการศึกษาในเชิงวิชาการอย่างกว้างขวาง เช่น การศึกษาภาพความผูกพันกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมใน *บ้านชายทุ่ง* (Wirawan, 2019) การสร้างนิเวศสำนึกผ่านพื้นที่ป่าใน *ลูกยางกลางห้วย*

(Changharn & Weesaphen, 2021) หรือการพิทักษ์ถิ่นที่อยู่ทางทะเลใน เจ้าหนูผู้พิทักษ์แห่งเกาะลิบง (Tarawet & Sorthip, 2024) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Chawla (1992) ที่ระบุว่า ประสบการณ์และความผูกพันกับสถานที่ในวัยเด็กเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทัศนคติที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมในอนาคต

นักภูมิศาสตร์มนุษย์ Tuan (1977) ได้วางรากฐานแนวคิดนี้โดยอธิบายว่า สถานที่ (Place) คือพื้นที่ซึ่งมนุษย์ให้ความหมายและมอบคุณค่าผ่านประสบการณ์ ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ (Space) ซึ่งเป็นเพียงมิติทางเรขาคณิตเท่านั้น การทำความเข้าใจการนำเสนอสถานที่อันเป็นที่รักในเรื่องเล่าสำหรับเด็ก และองค์ประกอบของความผูกพันกับสถานที่ (Place Attachment) ผ่านปฏิสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางนิเวศในพื้นที่ชีวิตจึงเป็นกุญแจสำคัญในการวิเคราะห์ว่าวรรณกรรมมีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม (Ecological Identity) ของผู้อ่านได้อย่างไร เพื่อให้การวิเคราะห์มิติที่ซับซ้อนของความผูกพันกับสถานที่เป็นไปอย่างเป็นระบบ บทความนี้จึงใช้กรอบแนวคิดโครงสร้างสามมิติ (Tripartite Structure) ของ Scannell & Gifford (2010) หรือ ความผูกพันกับสถานที่ (Place Attachment) เป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ โดยจำแนกออกเป็น 3 มิติที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ 1) มิติบุคคล (Person) พิจารณาความผูกพันทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม 2) มิติกระบวนการทางจิตวิทยา (Psychological Process) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบด้านอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรม และ 3) มิติสถานที่ (Place) ทั้งในมิติทางกายภาพและทางสังคม โดยกรอบแนวคิดนี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์กระบวนการนิยามตัวตนของตัวละครผ่านพื้นที่รูปธรรม โดยเฉพาะการพิจารณา “อัตลักษณ์เชิงสถานที่” (Place Identity) ในฐานะองค์ประกอบย่อยด้านความคิด (Cognitive) เพื่อเชื่อมโยงไปสู่ผลลัพธ์ในระดับที่กว้างขึ้น คือการหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม (Ecological Identity) ที่สะท้อนถึงสายใยความผูกพันและความรับผิดชอบต่อโลกทางนิเวศอย่างลึกซึ้ง

วรรณกรรมเยาวชนไทยเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” ของ บันนารีย์ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2557) เข้ารอบสุดท้ายรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ปี พ.ศ. 2555 เป็นตัวอย่างของงานเขียนที่นำเสนอความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างเด็กในชนบทกับธรรมชาติ ตัวละครหลักอย่าง เด็กชายเข้มแข็ง และเพื่อน ๆ ดำเนินชีวิตและหล่อหลอมมิตรภาพภายใต้ร่มเงาของ “คุณปู่ต้นไม้” ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางนิเวศที่สำคัญที่สุดในเรื่อง การนำเสนอต้นไม้ในฐานะบุคคล (Personification) ที่มีชีวิตและมีความสำคัญทางจิตใจเช่นนี้ ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของวรรณกรรมในการทำมายมมุมนองที่ลดทอนคุณค่าของธรรมชาติให้เป็นเพียงวัตถุ

นวนิยายเรื่องนี้ถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตของ “เข้มแข็ง” เด็กชายที่เติบโตมาในสังคมชนบทท่ามกลางความรักและการดูแลของแม่และปู่เป็นหลัก โดยมีปมปมหลังสำคัญคือ การต้องเผชิญกับภาวะการขาดพ่อตั้งแต่วัยเยาว์ ซึ่งส่งผลให้เข้มแข็งแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจผ่านการยึดเหนี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัว พื้นที่บ้านและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะ “คุณปู่ต้นไม้” จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ฉากหลังของเรื่องราว แต่เป็นเสมือนพื้นที่เติมเต็มทางจิตวิญญาณและเป็นจุดรวมของความทรงจำที่ทำให้เขารู้สึกถึงความปลอดภัยและความเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ความสูญเสียในระดับปัจเจกบุคคลนี้เองที่เป็นปัจจัยหนุนนำ

ให้เข้มแข็งเกิดความผูกพันกับบ้านและโลกทางนิเวศอย่างลึกซึ้งและเข้มข้นกว่าตัวละครอื่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสถานที่ได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องปลอบประโลมและหล่อหลอมตัวตนของเขาย่างมีนัยสำคัญ

แม้จะมีงานวิจัยจำนวนมากที่นำกรอบนิเวศวิจารณ์มาวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนไทยข้างต้น แต่ในมิติของการวิเคราะห์ตัวละครในเรื่อง *ร่วมไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก* นั้น งานวิจัยที่ผ่านมายังคงมุ่งเน้นไปที่บทบาทเชิงสังคม โดยเฉพาะตัวละคร “เข้มแข็ง” ซึ่งได้รับการวิเคราะห์ในฐานภาพแทนของเยาวชนที่ประสบปัญหาความอ้ำว้างและผลกระทบจากโครงสร้างครอบครัว (Lakphet, 2018) บทความนี้จึงมุ่งหวังที่จะเปิดช่องว่างทางวิชาการด้วยการสังเคราะห์มิติทางสังคมดังกล่าวเข้ากับมิตินิเวศวิทยา เพื่อศึกษาว่าความผูกพันกับสถานที่ที่ช่วยเติมเต็มและเยียวยาความอ้ำว้างส่วนบุคคล จนนำไปสู่การพัฒนาอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมและนิเวศสำนึกได้อย่างไร การศึกษาชิ้นนี้จึงมิใช่เพียงการวิเคราะห์วรรณกรรมในมิติทางศิลปะเท่านั้น แต่เป็นการสำรวจพลวัตของจิตใจเยาวชนท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยกรอบแนวคิดเชิงนิเวศวิจารณ์และทฤษฎีความผูกพันกับสถานที่ เพื่อชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ทางวรรณกรรมสามารถทำหน้าที่เป็นห้องทดลองทางจริยธรรมในการสร้างนิเวศสำนึกให้แก่สังคมได้อย่างไร เพื่อให้การดำเนินงานสอดคล้องกับประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้ บทความนี้จึงกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ 2 ประการ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษามโนทัศน์เรื่องบ้านในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง *ร่วมไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก* ตามแนวนิเวศวิจารณ์ และ 2) เพื่อศึกษาความผูกพันกับสถานที่ที่สัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมของตัวละครเยาวชนในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง *ร่วมไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก* ตามแนวนิเวศวิจารณ์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีเป้าหมายเชิงประยุกต์สำคัญคือการเพิ่มพูนองค์ความรู้ด้านนิเวศวิจารณ์ในวรรณกรรมเยาวชนไทย ซึ่งยังเป็นประเด็นที่ศึกษาไม่มากนัก และจะเป็นข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติในการส่งเสริมการเรียนการสอนวรรณกรรมที่มีมิติทางนิเวศวิทยา เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกฝังนิเวศสำนึกให้แก่เยาวชนไทยต่อไป ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์ตัวบทในลำดับถัดไปจะมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิจารณ์ เพื่อวิเคราะห์และตีความคุณค่าเชิงนิเวศที่ปรากฏในวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ

1. มโนทัศน์เรื่อง “บ้าน” ในเชิงนิเวศวิทยา

การวิเคราะห์มโนทัศน์ “บ้าน” เชิงนิเวศ ในวรรณกรรมนี้มุ่งศึกษาการขยายความหมายของบ้านจากขอบเขตทางกายภาพของอาคารไปสู่ระบบนิเวศทั้งหมดที่โอบอุ้มชีวิตของตัวละคร การนำเสนอเช่นนี้เน้นย้ำถึงความสำคัญของปัจจัยทางธรรมชาติในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ความผูกพันทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าเชิงหน้าที่ของสถานที่ โดยเฉพาะการใช้ธรรมชาติทดแทนเทคโนโลยี สะท้อนถึงการรับรู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อมในฐานะแหล่งกำเนิดความสุขและสวัสดิภาพ ตัวอย่างที่ชัดเจนของการมองธรรมชาติในฐานะส่วนขยายของที่อยู่อาศัย ปรากฏผ่านการให้ความหมายแก่เส้นทางธรรมชาติที่ตัวละครต้องสัญจรผ่าน โดยมี

การใช้จินตภาพเปรียบเทียบองค์ประกอบของป่าให้มีสถานะเป็นเครื่องป้องกันและปกคลุมไม่ต่างจาก
โครงสร้างอาคาร ดังความที่ว่า

ถนนสายเล็ก ๆ ที่ทอดยาวไปทางบ้านของประวิณคือถนนสายที่ผมชอบมาก
เพราะกอไผ่จำนวนมากเรียงรายและโน้มตัวเหมือนหลังคา กอหญ้าสองข้างทางพร้อมใจ
กันออกดอกบานสะพรั่ง ตลอดเส้นทางนี้จึงแสนร่มรื่น

(Pannaree, 2014, p. 11)

ภาษาที่ใช้พรรณนาถึงความร่มรื่นผ่านวลี “ถนนสายที่ผมชอบมาก” บ่งชี้ว่า “บ้าน” สำหรับตัวละคร
ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกรอบของสถาปัตยกรรม แต่ได้ควมรวมเอาสภาพแวดล้อมโดยรอบเข้าไว้ด้วยกันอย่าง
แนบแน่น โดยเฉพาะการเปรียบเทียบกอไผ่เป็น “หลังคา” ซึ่งทำหน้าที่เป็นส่วนขยายของพื้นที่อยู่อาศัยที่มอบ
ความปลอดภัยและความสบายใจ อันเป็นองค์ประกอบหลักของความมั่นคงทางจิตใจในมิตินี้เอง ความรู้สึก
ปลอดภัยภายใต้หลังคาธรรมชาติข้างต้นยังยกระดับสู่การเป็นจิตวิญญาณของสถานที่ ซึ่งหากองค์ประกอบ
ทางนิเวศเหล่านี้ถูกทำลายไป ย่อมส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของความเป็นบ้านในความรับรู้ของตัวละคร
ดังจะเห็นได้จากบทสนทนาที่สะท้อนความผูกพันเชิงอัตลักษณ์ว่า

“จริงสิ ยายยังบอกเลยว่าแม่เพ้อเจ้อ ต้นไม้ไม่มีทางกลายร่างเป็นอย่างอื่นไปได้
แยะจ้ะ ถ้าปู่แสนชายไป บ้านเราก็เหมือนขาดอะไรไปสักอย่าง เข้มว่าไหม ท้องฟ้าที่เคย
มีเขายืนต้นอยู่คงโหล่งโหล่งน่าดู”

(Pannaree, 2014, p. 44)

การนิยามต้นไม้เป็นส่วนหนึ่งของอวัยวะของบ้านที่ “ขาดไม่ได้” และจินตภาพของ “ท้องฟ้าที่
โหล่งโหล่ง” ตกย้ำว่า มโนทัศน์เรื่องบ้านสำหรับตัวละครได้ขยายไปรวมถึงองค์ประกอบทางนิเวศอย่าง
สมบูรณ์ สถานะของคุณปู่ต้นไม้จึงเปรียบเสมือนเสาหลักที่ทำให้สถานที่นั้นมีชีวิตและมีความหมายในเชิงจิต
วิญญาณ การหายไปของต้นไม้จึงไม่ได้หมายถึงการสูญเสียทรัพยากร แต่คือการสูญเสียภาพรวมของสถานที่
ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงภายในโดยตรง มิติของบ้านในเชิงนิเวศนี้ยังไม่ได้หยุดอยู่แค่พื้นที่ส่วน
บุคคล แต่ยังได้ขยายขอบเขตสู่การหล่อหลอมสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มองเห็นธรรมชาติเป็นสัญลักษณ์
และเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในการแลกเปลี่ยนทัศนะระหว่างเข้มแข็งและแม่ว่า

“ต้นจามจุรีนะคะ ปลูกมาหลายชั่วอายุคนแล้ว... ถ้าไม่มีต้นไม้พวกนี้คงเห็น้อย
กันมาก”

“ต้นไม้อายุเยอะแล้ว ใหญ่โต แผ่กิ่งก้านให้ร่มเงาร่มรื่น เป็นสัญลักษณ์ของ
บ้านเรา ต้องช่วยกันอนุรักษ์ ว่าเป็นสิ”

“ค่ะ ถ้าไม่มีต้นไม้คงร้อนกว่านี้มาก”

ผมเลิกสนใจทีวี หันไปมองต้นไม้ใหญ่สองข้างทางตามแม่พุดถึง ไร่ ช่างเหมือน
อุโมงค์ต้นไม้ มันช่วยให้ถนนสายนี้ร่มรื่น

(Pannaree, 2014, p. 62)

สาระสำคัญจากการสนทนาข้างต้นชี้ให้เห็นการขยายตัวของมโนทัศน์เรื่องบ้านเชิงนิเวศ จากระดับปัจเจกไปสู่พื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยต้นจามจุรีได้รับการนำเสนอในฐานะผู้สร้างคุณค่าเชิงหน้าที่ผ่าน การมอบร่มเงา และคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ในฐานะมรดกที่สืบทอดกันมา การที่เข้มแข็ง “เลิกสนใจทีวี” เพื่อมองภาพ “อุโมงค์ต้นไม้” เป็นครั้งแรก บ่งบอกถึงจุดเริ่มของการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เชิงสถานที่ (Place Identity) ในตัวเด็กชาย ที่เริ่มยอมรับเอาองค์ประกอบทางนิเวศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์เชิงสถานที่ที่เด็กชายมีต่อบ้านและถิ่นฐาน

โดยสรุป วรรณกรรม “ต้นไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” นำเสนอมนทัศน์เรื่อง “บ้าน” เชิงนิเวศอย่างเป็นระบบ โดยนิยาม “บ้าน” ในฐานะระบบนิเวศทั้งหมดที่ขยายเกินกว่าขอบเขตทางกายภาพ การรับรู้คุณค่าที่ลึกซึ้งในหลายมิติ ทั้งด้านความมั่นคงทางจิตใจ คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ และการเป็นแหล่งกำเนิดความสบายที่เหนือกว่าเทคโนโลยี ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมของตัวละคร และนำไปสู่การตัดสินใจเชิงจริยธรรมที่เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติในที่สุด

2. ความผูกพันกับสถานที่และการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม

การก่อรูปอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมเยาวชน ไม่ได้เกิดขึ้นจากเพียงการรับรู้ข้อมูลทางนิเวศวิทยา แต่หยั่งรากลึกผ่านกระบวนการสร้างความหมายและสลายโยงทางอารมณ์ที่ตัวละครมีต่อพื้นที่ชีวิต บทความในส่วนนี้มุ่งสำรวจกลไกที่เปลี่ยนความใกล้ชิดเชิงกายภาพให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์บทบาทของ “คุณปู่ต้นไม้” ในฐานะศูนย์กลางของความสัมพันธ์ ก่อนจะขยายขอบเขตไปสู่กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อนภายใต้สภาวะวิกฤตและความเปลี่ยนแปลง

2.1 “คุณปู่ต้นไม้”: ศูนย์กลางของสถานที่และความผูกพัน

คำว่า “คุณปู่ต้นไม้” มิใช่เพียงชื่อเรียกทั่วไป แต่เป็นมโนทัศน์ที่ก่อรูปขึ้นผ่านเรื่องเล่าชุดอกินหารของปู่แสนที่ถ่ายทอดให้ตัวละครเยาวชนฟัง โดยเล่าว่าต้นจามจุรียักษ์ต้นนี้ยืนหยัดผ่านเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในอดีตมาได้ ในขณะที่ต้นไม้ต้นอื่นล้มตาย การมอบสถานะ “คุณปู่” จึงเป็นการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์แบบการทำให้ธรรมชาติมีชีวิต (Personification) เพื่อยกระดับธรรมชาติให้มีฐานะเป็นผู้อาวุโสหรือบรรพบุรุษในเชิงจิตวิญญาณ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการสร้างความเคารพยำเกรงและความผูกพันที่แน่นแฟ้นกว่าการมองว่าเป็นเพียงทรัพยากรธรรมชาติทั่วไป

สถานะของคุณปู่ต้นไม้ในเรื่องก้าวข้ามความเป็นพันธุ์ไม้ทางกายภาพสู่การเป็นศูนย์กลาง (Nexus) ที่ยึดโยงชีวิตทางสังคมและจิตวิญญาณของตัวละครเยาวชนเข้าไว้ด้วยกัน การยกระดับธรรมชาติจากสถานะ

วัตถุให้กลายเป็นประธาน (Subject) ที่มีบทบาทกำหนดความเป็นไปของสถานที่นี้ เป็นกลไกสำคัญที่สร้างมิติความผูกพันที่ซับซ้อน ทั้งในเชิงพื้นที่ร่วม (Shared Space) และศูนย์กลางของจริยธรรมนิเวศ

2.1.1 บทบาทของต้นไม้ใหญ่ในฐานะจุดรวม (Nexus)

การวิเคราะห์ในประเด็นนี้มุ่งศึกษาว่า “คุณปู่ต้นไม้” ทำหน้าที่เป็นจุดรวมของชีวิตทางสังคมจิตใจ และกิจกรรมของตัวละครเยาวชนอย่างไร การปรากฏตัวของต้นไม้ใหญ่ได้สร้างพื้นที่ร่วมที่หล่อหลอมทั้งมิติสภาพ ความผูกพันข้ามรุ่น และยังเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีที่จำเป็นต่อการต่อต้านภัยคุกคามภายนอก ความสัมพันธ์กับต้นไม้จึงเป็นพื้นฐานของการเชื่อมโยงทางสังคมในเรื่อง การที่ต้นไม้ใหญ่กลายเป็นจุดรวมทางสังคมและจิตใจเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ได้จำกัดพื้นที่ความสัมพันธ์อยู่เพียงแค่ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่โลกที่มากกว่ามนุษย์ (More-than-human world) ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทในการโต้ตอบและกำหนดวิถีชีวิตของตัวละครอย่างมีนัยสำคัญ ความผูกพันนี้เริ่มต้นจากการที่เข้มแข็งมักจะใช้เวลาว่างร่วมกับประวิณเพื่อนสนิทของเขา ณ พื้นที่ใต้ต้นจามจุรียักษ์ โดยมีแรงดึงดูดสำคัญคือเรื่องเล่าจากปู่แสน ผู้เป็นเสมือนคลังความทรงจำของหมู่บ้านดังปรากฏในตอนที่เข้มแข็งเล่าถึงความประทับใจว่า

“จะไปดูต้นไม้ใหญ่อีกละสิ” ประวิณขำเลียงตาเป็นประกายมาทางผม เขารู้ว่าผมชอบเข้าไปใกล้ ๆ ต้นไม้ใหญ่ ไปอยู่ใต้โคนต้น แหงนดูลำต้นที่พุ่งตระหง่านขึ้นสู่ฟากฟ้า นับแต่ปู่แสนเล่าถึงอนินิหารของ “เขา” เขาได้กลายเป็นสิ่งอัศจรรย์ใจสำหรับผม

(Pannaree, 2014, p. 24)

การบรรยายถึงความปรารถนาที่จะ “เข้าไปใกล้ ๆ” และการใช้ชีวิตอยู่ “ใต้โคนต้น” เป็นหลักฐานเชิงพฤติกรรมที่ตอกย้ำว่า “คุณปู่ต้นไม้” ได้กลายเป็นจุดรวมทางอารมณ์และจิตใจของเข้มแข็งอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ สถานะความเป็น “สิ่งอัศจรรย์ใจ” ที่ตัวละครมอบให้แก่ต้นไม้หลังการรับฟังเรื่องเล่า ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า เรื่องเล่าและประสบการณ์ร่วมได้เปลี่ยนสถานะทางความคิดต่อสถานที่ จากพื้นที่ธรรมชาติทั่วไปสู่ศูนย์กลางของความประทับใจทางจิตวิญญาณ ซึ่งความผูกพันที่ลึกซึ้งนี้เองได้กลายเป็นรากฐานสำคัญที่ผลักดันให้ตัวละครแสดงจุดยืนในการปกป้องสถานที่เมื่อต้องเผชิญหน้ากับภัยคุกคามภายนอก เห็นได้ชัดเมื่อความขัดแย้งเชิงพื้นที่ทวีความรุนแรงขึ้นผ่านการปรากฏตัวของ “อาทูน” ตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ที่มองธรรมชาติเป็นเพียงอุปสรรคต่อการพัฒนา การเข้ามาเผชิญหน้าและข่มขู่กลุ่มเด็ก ๆ กลับยิ่งเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เข้มแข็งแสดงความกล้าหาญในการรักษาพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ของเขา ดังบทสนทนาที่ว่า

“นี่ อย่มาอยู่กับต้นไม้ของฉันนะ เข้ามาอยู่ยามแฉนี้ แฉงตำรวจจับชะดีใหม่”
 อาทูนก้าวเข้ามา แม้ผมจะรู้ว่าเขาปกป้องต้นไม้เพราะอะไร แต่ผมก็ตั้งใจ
 ผมยังคงโอบกอดต้นไม้ใหญ่ไว้ ประวิณมองลงมาจากหน้าต่างบ้าน ผมอยากให้ประวิณ
 รู้ว่าผมอยู่ข้าง ๆ เขาเสมอ

(Pannaree, 2014, p. 127)

พฤติกรรมกรีนโอบกอดต้นไม้ของเข้มแข็งท่ามกลางคำข่มขู่ของอาทูน ตอกย้ำถึงบทบาทของ
 “คุณปู่ต้นไม้” ในฐานะจุดรวมทางสังคมและอารมณ์อย่างชัดเจน โดยพื้นที่นี้ได้เปลี่ยนสถานะเป็นศูนย์กลาง
 ของการต่อสู้และการแสดงออกถึงความสามัคคีของกลุ่มเยาวชน การที่เข้มแข็งต้องการให้ประวิณรับรู้ถึงการ
 กระทำดังกล่าว บ่งชี้ว่าการปกป้องต้นไม้ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงนิเวศ แต่เป็นการกระทำเชิงพฤติกรรมที่มุ่ง
 หมายถึงยืนยันสายใยความสัมพันธ์ (อยู่ข้าง ๆ เขาเสมอ) ระหว่างเพื่อนฝูงด้วย ส่งผลให้ต้นไม้กลายเป็น
 สัญลักษณ์ของการต่อต้านอำนาจภายนอก และเป็นพื้นที่สำคัญในการสื่อสารความผูกพันระหว่างบุคคล

ดังนั้น พื้นที่ที่ได้รับจามจรีใหญ่จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงฉากหลังของกิจกรรมเยาวชน แต่เป็นพื้นที่
 ทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนความใกล้ชิดทางกายภาพให้กลายเป็นความผูกพันเชิงสัญลักษณ์ซึ่งเป็นพื้นฐาน
 สำคัญที่นำไปสู่การมอบสถานะบุคคลให้แก่ธรรมชาติในลำดับถัดไป

2.1.2 การทำให้ธรรมชาติมีชีวิต (Personification)

ประเด็นการทำให้ธรรมชาติมีชีวิต เป็นกลไกสำคัญในวรรณกรรมเชิงนิเวศที่ช่วยยกระดับ
 สิ่งแวดล้อมจากสถานะวัตถุ (Object) ให้เป็นประธาน (Subject) ที่มีเจตจำนงและคุณค่าทางจิตวิญญาณ ใน
 เรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” การทำให้ “คุณปู่ต้นไม้” มีชีวิตได้ทำหน้าที่หล่อหลอมความผูกพันเชิงเคารพ
 ศรัทธา และยังมอบอำนาจทางจริยธรรมให้แก่ธรรมชาติในการกำหนดความดีงามและความอยู่รอดของ
 สถานที่ อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในส่วนนี้จำเป็นต้องแยกแยะระหว่าง กลวิธีการประพันธ์ (Literary
 Device) ที่ผู้แต่งนำคุณลักษณะของมนุษย์มาใส่ให้แก่ต้นไม้ (Personification) เพื่อสร้างอรรถสททาง
 วรรณศิลป์ ออกจากกระบวนการรับรู้ (Character Perception) ของตัวละครเอก ซึ่งการที่เข้มแข็งมองว่า
 ต้นไม้มีชีวิตและมีสถานะเป็นบุคคล (Personhood) นั้น มิใช่เพียงจินตนาการ แต่เป็นการสลายเส้นแบ่ง
 ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ นำไปสู่การมอบคุณสมบัติทางจริยธรรมให้แก่ “คุณปู่ต้นไม้” ในฐานะผู้เสียสละ
 และผู้อาวุโสที่ควรค่าแก่การเคารพ

กลวิธีที่สำคัญที่สุดคือการที่ปูแสนมักจะถ่ายทอดประวัติศาสตร์ความแข็งแกร่งของต้นจามจรีที่
 รอดพ้นจากภัยพิบัติแผ่นดินไหวในอดีตให้เด็ก ๆ ฟัง โดยปูเลือกใช้สรรพนามแทนต้นไม้เสมือนเป็นบุคคลคน
 หนึ่งว่า

“ปีนั้น ปู่ยังเด็ก อายุเท่าพวกเอ็งนี่แหละ... ต้นไม้หลายต้นผุสลายไปต่อหน้าต่อตา แต่เขายังอยู่”

“เขา” ของปู่แสน คือต้นไม้ใหญ่

(Pannaree, 2014, p. 13)

การใช้คำว่า “เขา” เพื่ออ้างถึงต้นไม้ใหญ่นั้นเป็นการมอบสถานะความเป็นบุคคลอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นรูปแบบของการทำให้ธรรมชาติมีชีวิต ที่ช่วยยกระดับคุณค่าของธรรมชาติให้เป็นสิ่งมีชีวิตที่คู่ควรแก่การเคารพ นอกจากนี้ การที่ต้นไม้รอดชีวิตจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ในขณะที่ยังสิ่งอื่น ๆ ล่มสลาย ยังเสริมคุณค่าทางจิตวิญญาณและทำให้ต้นไม้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่นคงและความอยู่รอดในสถานที่นั้น ๆ ความรู้สึกผูกพันนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ความคิด แต่ขยายไปสู่สัมผัสทางกายภาพที่เข้มแข็งรับรู้ได้ถึงการใช้ตัวตนและจิตวิญญาณของต้นไม้เมื่อเขาเข้าไปปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ดังความรู้สึกที่ว่า

เขามีชีวิต...ปู่แสนเคยบอกเช่นนั้น

ทันทีที่เอื้อมมือไปสัมผัสเขา มือผมจะรู้สึกเย็น เขาอาจสัมผัสได้ว่าผมมา
ความเย็นจากเขาแผ่เข้ามาสู่ตัวผม ผมสะดุ้ง หดมือกลับ ใช้มืออีกข้างจับมือที่เย็นนั้นไว้

(Pannaree, 2014, p. 24)

การที่เข้มแข็งรู้สึกว่าต้นไม้ “มีชีวิต” และอาจ “สัมผัสได้ว่าผมมา” คือการทำให้ธรรมชาติมีชีวิตในระดับของการปฏิสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นการทำลายขอบเขตระหว่างประธานคือตัวเด็กกับวัตถุคือต้นไม้ ประสบการณ์ทางกายที่มือ “รู้สึกเย็น” และความเย็นนั้น “แผ่เข้ามาสู่ตัวผม” เป็นการยืนยันถึงความผูกพันทางกายภาพและจิตวิญญาณ ทำให้ต้นไม้ไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ให้ร่มเงา แต่เป็นผู้ให้อิทธิพลทางอารมณ์และสัมผัสต่อตัวละครอย่างแท้จริง การที่เข้มแข็งมองว่าต้นไม้มีชีวิตและมีสถานะเป็นบุคคล (Personhood) นั้น เปรียบเสมือนการเปิดใจรับรู้ว่ามีจิตวิญญาณและมีความรู้สึกนึกคิดไม่ต่างจากมนุษย์ การสลายเส้นแบ่งนี้เองที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับต้นไม้ก้าวข้ามจากฐานะ “ผู้ใช้ประโยชน์” ไปสู่ความเป็น “เครือญาติ” ที่ต้องดูแลรักษากันและกัน

การนิยามธรรมชาติด้วยสรรพนาม “เขา” และการรับรู้ถึงสัมผัสที่ตอบโต้กันได้ระหว่างเด็กกับต้นไม้ จึงเป็นการสลายเส้นแบ่งระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม กระบวนการนี้เปลี่ยนสถานที่ให้กลายเป็น “เพื่อน” หรือ “ญาติผู้ใหญ่” ซึ่งจะยกระดับความผูกพันสู่ขั้นของการพร้อมปกป้องและรักษาไว้ด้วยชีวิต

2.1.3 การสร้างความยึดมั่นผูกพัน (Place Attachment)

ความยึดมั่นผูกพัน (Place Attachment) สะท้อนถึงมิติทางอารมณ์และพฤติกรรมอันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงบุคคลไว้กับสถานที่ซึ่งแสดงออกถึงความผูกพันที่บุคคลมีต่อสถานที่นั้นเกิดเป็นความรัก ความห่วงใย และการพร้อมที่จะปกป้องสถานที่นั้น ๆ โดยในวรรณกรรม “ร่วมไม้หนึ่งซึ่งเราตัว

เล็ก” ความผูกพันนี้ไม่ได้เป็นเพียงความรู้สึกส่วนบุคคล แต่ปรากฏและแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมผ่านพฤติกรรมที่ยอมรับความเสี่ยงเพื่อรักษาจิตวิญญาณของสถานที่ ความยึดมั่นผูกพันในระดับที่ยอมแลกด้วยชีวิตสะท้อนผ่านวีรกรรมของปู่แสนเมื่อครั้งที่ต้องเผชิญหน้ากับอำนาจทางวัตถุที่กำลังจะเข้ามาทำลายต้นไม้ใหญ่ ซึ่งแม่ได้เล่าให้เข้มแข็งฟังเพื่อปลุกฝังความกล้าหาญเชิงนิเวศว่า

แม่เล่าว่าเมื่อรถชุดวิ่งมาจนถึงตรงโคนต้นไม้ ปู่แสนไม่ยอมให้ชุดจึงยืนขวางอยู่ตรงนั้น ไม่กลัวรถคันใหญ่สักนิด แกจะยอมตายหากใครมาชุดต้นไม้ใหญ่ออกไปลูก ๆ ของปู่แสนจึงจำต้องยอมแพ้

(Pannaree, 2014, p. 15)

การกระทำของปู่แสนเป็นการแสดงออกถึงความยึดมั่นผูกพันในระดับสูงสุด การ “ยืนขวาง” และ “ยอมตาย” หากใครมาชุดต้นไม้ใหญ่ แสดงให้เห็นว่าต้นไม้คือศูนย์รวมของชีวิตและอัตลักษณ์ จนถึงขั้นเต็มใจจะแลกชีวิตเพื่อปกป้องสถานที่ผูกพันนั้น การกระทำนี้ยังเป็นปฏิบัติการต่อการเปลี่ยนแปลงโดยการต่อต้านอำนาจทางวัตถุ (รถชุด) อย่างกล้าหาญ สำหรับตัวละครเยาวชนอย่างเข้มแข็ง ต้นไม้กลายเป็นพื้นที่พลอบประโลมใจในยามที่เขาเผชิญกับความสับสนหรือต้องการที่พึ่งทางอารมณ์ เขาจึงมักจะปลีกตัวจากบ้านไปหา ‘คุณปู่ต้นไม้’ เพื่อยืนยันสายใยความผูกพันดังที่เขาบรรยายว่า

ผมมุ่งตรงไปบ้านประเวณี เมื่อไปถึง ผมทั้งจรัญยานโครม วิ่งฝ่าเรือกสวนของปู่ตรงไปหา “เขา” โอบกอดเขาไว้ รู้สึกได้ว่าเขาสั่นไหวกับแรงกอดเล็ก ๆ

(Pannaree, 2014, pp. 42-43)

พฤติกรรมการ “วิ่งฝ่า” และ “โอบกอด” ต้นไม้ใหญ่ของเข้มแข็ง สะท้อนถึงความยึดมั่นผูกพันในระดับอารมณ์และพฤติกรรมที่เข้มข้น โดยแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่พึ่งทางกายภาพและจิตใจต่อพื้นที่ทางธรรมชาติในสภาวะที่เปราะบาง โดยเฉพาะการที่ตัวละครรับรู้ได้ถึงความรู้สึกว่า “เขาสั่นไหวกับแรงกอดเล็ก ๆ” ยิ่งช่วยขับเน้นมโนทัศน์การทำให้ธรรมชาติมีชีวิต (Personification) ให้เด่นชัดขึ้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความผูกพันกับสถานที่ในวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นความสัมพันธ์เชิงโต้ตอบที่มีพลวัต มิใช่ความสัมพันธ์ฝ่ายเดียวต่อวัตถุที่ไร้ชีวิต แต่คือการยอมรับถึงการมีอยู่ของจิตวิญญาณในโลกทางนิเวศที่สามารถรับรู้และพลอบประโลมความรู้สึกของมนุษย์ได้

ปฏิบัติการการยืนขวางรถชุดของปู่แสนและการโอบกอดต้นไม้ของเข้มแข็ง ยืนยันว่าความผูกพันนี้ได้พัฒนาสู่ระดับสูงสุด คือการผนวกสถานที่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ความยึดมั่นนี้เองที่เป็นสารตั้งต้นสำคัญในการเปลี่ยนนิยามของคำว่าบ้านจากอาคารสิ่งก่อสร้างสู่พื้นที่ทางนิเวศที่กว้างขวางขึ้น

ความยึดมั่นผูกพันที่เข้มข้นต่อคุณปู่ต้นไม้ทั้งในมิติของการปกป้องเชิงกายภาพและสายใยทางอารมณ์ที่วิเคราะห์ข้างต้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้พื้นที่รูปธรรมนี้เปลี่ยนสถานะสู่การเป็นส่วนหนึ่ง

ของตัวตนตัวละคร ดังนั้น ในหัวข้อถัดไปจะวิเคราะห์ถึงผลลัพธ์ที่ต่อเนื่องกัน คือการที่ความผูกพันกับสถานที่ดังกล่าวได้ขยายขอบเขตสู่การหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์เชิงสถานที่

2.2 การหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมและอัตลักษณ์เชิงสถานที่

มโนทัศน์เรื่อง “บ้าน” ในวรรณกรรมเยาวชนเรื่องนี้ ไม่เพียงจำกัดวงอยู่แค่กรรมสิทธิ์ในที่ดินหรืออาคาร แต่คือระบบนิเวศที่เป็นแหล่งพักพิงของสรรพชีวิต การขยายขอบเขตความหมายดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการก่อรูปอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม (Ecological Identity) โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นและจริยธรรมนิเวศเป็นเครื่องมือในการสลายจุดยืนแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

2.2.1 การหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม (Ecological Identity)

การก่อรูปอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมของเข้มแข็ง มิได้เกิดขึ้นโดยลำพัง แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการหล่อหลอมอย่างเป็นระบบผ่าน 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ 1) ผู้มีบทบาทชี้นำ (Mentors) 2) กระบวนการเรียนรู้ผ่านวิถีปฏิบัติ (Process) และ 3) การเปลี่ยนผ่านสู่ผลลัพธ์ทางจริยธรรม (Outcome) ดังนี้

- 1) ผู้มีบทบาทสำคัญในการชี้นำ บุคคลที่มีอิทธิพลสูงสุดต่ออัตลักษณ์นิเวศของเข้มแข็งคือ ปู่แสนและแม่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณนิเวศ โดยปู่แสนเป็นตัวแทนของการส่งต่อความรู้ภูมิปัญญาและความสัมพันธ์ข้ามรุ่น ขณะที่แม่เป็นตัวแทนของการนำจริยธรรมมาปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน
- 2) กระบวนการเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าและกิจวัตร กระบวนการหล่อหลอมเริ่มต้นจากการซึมซับความรู้เชิงประจักษ์ในกิจวัตรประจำวัน ปู่แสนมักสอดแทรกความเข้าใจเรื่องวัฏจักรธรรมชาติผ่านการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของพืชพรรณรอบบ้าน ดังที่ปู่สอนว่า

“พอน้ำแล้งก็จะสลัดใบจนหลุดหมด ก่อนจะผลิยอดอ่อนออกมา ยอดอ่อนมันเอามาทำอาหารได้หลายอย่างเลยนะ ส่วนเวลาที่ไม้ใบเต็มต้นก็จะมีดอกสีเหลืองเล็ก ๆ แล้วเมล็ดแก่ ๆ จะร่วงหล่น เกิดลูกหลานต่อไป”

(Pannaree, 2014, p. 15)

การอธิบายถึงวัฏจักรของธรรมชาติข้างต้นมิใช่เพียงการให้ข้อมูลพฤกษศาสตร์ แต่เป็นการสอนให้เข้มแข็งเข้าใจเวลาทางนิเวศวิทยาและการพึ่งพิงสถานที่ในฐานะแหล่งอาหารและชีวิต นอกจากนี้ ปู่ยังยกระดับการเรียนรู้สู่ระดับปรัชญาผ่านการเปรียบเทียบวงจรชีวิตมนุษย์กับต้นไม้

“เข้มก็รู้ว่าธรรมชาติของมนุษย์ก็ต้องตายเป็นธรรมดา ต้นไม้ก็เหมือนกัน ดูต้นกล้วยนั้น เป็นพืชล้มลุก แตกหน่อ โตขึ้นมาให้ลูกแล้วก็ตาย หน่อใหม่ก็งอกขึ้นมาอีกวนเวียนอยู่อย่างนี้”

(Pannaree, 2014, p. 69)

การเปรียบเทียบนี้เป็นกลวิธีสำคัญที่ทำให้เข้มแข็งสลายเส้นแบ่งระหว่าง “เขา” (ธรรมชาติ) และ “เรา” (มนุษย์) โดยวางทั้งสองไว้ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน

3) การเปลี่ยนผ่านสู่จริยธรรมที่เน้นสิ่งมีชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism) จุดสูงสุดของการหล่อหลอมอัตลักษณ์ปรากฏชัดในเหตุการณ์ที่เข้มแข็งเผชิญหน้ากับศัตรูพืช ซึ่งแม่ได้เข้ามาเปลี่ยนมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (ที่มองว่าหนอนคือผู้ทำลาย) ให้กลายเป็นจริยธรรมที่เน้นสิ่งมีชีวิตเป็นศูนย์กลาง

“เกิดอะไรขึ้นกับผักนึ่งของผม” (...)

ผมยกเท้าขึ้น เตรียมจะบดขยี้หนอนให้แหลก

“อย่า เข้ม อย่าทำ”

หนอนเป็นสมาตรกรชัด ๆ

“มันมีสิทธิที่จะทำแบบนั้น แค่เอาไปปล่อยที่อื่นก็พอแล้ว”

แม่ใช้ไม้ค้ำหนอนไปทิ้งนอกครัว

(Pannaree, 2014, p. 99)

การเปลี่ยนผ่านทางทัศนะผ่านบทเรียนเรื่องวัฏจักรต้นกล้วยและสิทธิในการมีอยู่ของหนอนผักนึ่ง จึงไม่ใช่เพียงการสอนจริยธรรมทั่วไป แต่เป็นการบ่มเพาะอัตลักษณ์นิเวศใหม่ที่มีมองเห็นความเสมอภาคทางชีวภาพ การเติบโตขึ้นพร้อมนิเวศสำนึกเชิงปฏิบัติเช่นนี้เองที่จะทำหน้าที่เป็นกลไกการโต้กลับ (Counter-response) เมื่อตัวละครต้องเผชิญหน้ากับการรุกรานสถานที่จากอำนาจภายนอกในลำดับถัดไป

2.2.2 อัตลักษณ์เชิงสถานที่ (Place Identity)

อัตลักษณ์เชิงสถานที่ (Place Identity) เป็นมโนทัศน์ที่เน้นการบูรณาการระหว่างตัวตนของบุคคลกับสถานที่ที่เขาอาศัยอยู่หรือผูกพัน ตามแนวคิดของ Proshansky (1978) อัตลักษณ์เชิงสถานที่ มิได้หมายถึงอัตลักษณ์ที่ตัวสถานที่นั้นมีอยู่เอง แต่หมายถึงโครงสร้างย่อยของอัตลักษณ์แห่งตน (Sub-structure of self-identity) ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความทรงจำ และความรู้สึกที่บุคคลเชื่อมโยงตัวตนของตนเองเข้ากับโลกทางกายภาพ ดังนั้น การที่อัตลักษณ์เชิงสถานที่ของเข้มแข็งเปลี่ยนไป จึงหมายถึงการที่เขานิยาม “ตัวตน” ของตนเองโดยมีบ้านปูแสนและต้นจามจุรีเป็นส่วนประกอบหลักที่แยกออกจากกันไม่ได้

ในการวิเคราะห์ส่วนนี้ อัตลักษณ์เชิงสถานที่ทำหน้าที่เป็นดัชนีชี้วัดสำคัญที่สะท้อนถึงการก่อรูปของอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อม โดยในเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” อัตลักษณ์นี้ก่อรูปขึ้นผ่านการผนวกความเชื่อ เรื่องเล่า และความทรงจำเข้ากับองค์ประกอบทางนิเวศ (คุณปูต้นไม้และต้นจามจุรี) ซึ่งเปลี่ยนความรู้สึกต่อสถานที่จากความชินชาไปสู่ความรู้สึก ความเป็นเจ้าของทางอารมณ์ และความภูมิใจในพื้นที่ทางนิเวศของตนเอง การเปลี่ยนผ่านจากสภาวะความชินชาต่อพื้นที่ไปสู่การสถาปนาอัตลักษณ์เชิงสถานที่ผ่านเรื่อง

เล่าอภินิหาร ปรากฏร่องรอยอย่างมีนัยสำคัญในขณะที่ตัวละครเริ่มผนวกจินตภาพเชิงบุคคลเข้ากับต้นไม้ใหญ่ ดังจะเห็นได้จากความรู้สึกประทับใจของเข้มแข็งว่า

ผมกับประวิณพลอยตกตะลึงไปกับอภินิหาร เราแหงนมอง “เขา” ซ้ำอีก
หลายครา น้ำเสียงปู่สูง ๆ ต่ำ ๆ ตื่นเต้น ชวนให้ผมรู้สึกว่าต้นไม้ต้นหนึ่งที่ผมเห็นมาตลอด
มีเรื่องเล่า ผมเริ่มคิดตามปู่ว่าเขามีดวงตา มีจมูก มีปาก มีอภินิหาร

(Pannaree, 2014, p. 13)

ประสบการณ์ร่วมนี้ (การฟังเรื่องเล่าของปู) ทำให้อัตลักษณ์เชิงสถานที่ของเด็กชายเข้มแข็งเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ต้นไม้ไม่ได้เป็นเพียงวัตถุ แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีอภินิหารและมีเรื่องเล่า ความคิดที่ว่า “เขามีดวงตา มีจมูก มีปาก” แสดงถึงการผูกโยงตัวตนและความคิดของเด็กเข้ากับสถานที่ทางธรรมชาติ และเสริมความผูกพันกับสถานที่ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นผ่านจินตนาการ การผนึกรวมตัวตนเข้ากับพื้นที่ทางนิเวศเช่นนี้มิได้หยุดอยู่เพียงความรู้สึกภายในเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตไปสู่การสร้างอาณาเขตทางอารมณ์ที่เข้มข้น จนกระทั่งการก้าวล่วงเข้าสู่สถานที่ของบุคคลภายนอกแปรเปลี่ยนเป็นการรุกรานอัตลักษณ์แห่งตน และกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกหวงแหนพื้นที่ชีวิตอย่างชัดเจน ดังปรากฏในปฏิกิริยาของเข้มแข็งเมื่อเห็นคนแปลกหน้าปฏิบัติสัมพันธ์กับต้นไม้ใหญ่ว่า

“โอโฮ ต้นไม้อะไร ทำไม้ใหญ่จัง”

ไม่เพียงแค่อุทานเสียงดัง เขายังวิ่งเข้าไปโอบกอดต้นไม้ใหญ่ของผม คล้ายจะ
ยึดมาเป็นของตัวเอง ผมยังไม่สบอารมณ์เข้าไปใหญ่

(Pannaree, 2014, p. 33)

ปฏิกิริยาความไม่พอใจของเข้มแข็งเมื่อเห็นคนแปลกหน้าวิ่งเข้าไป “โอบกอด” และพยายามแสดงความเป็นเจ้าของต้นไม้ใหญ่ สะท้อนถึงการหลอมรวมอัตลักษณ์แห่งตนเข้ากับสถานที่อย่างชัดเจน สภาวะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าต้นไม้ใหญ่ได้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของอัตลักษณ์เชิงสถานที่และความรู้สึกเป็นเจ้าของทางอารมณ์ไปแล้ว ดังนั้น การรุกรานพื้นที่ทางจิตวิญญาณนี้จึงกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและปกป้องในทันที อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์เชิงสถานที่ในจิตใจของตัวละครมิได้หยุดอยู่เพียงความผูกพันเฉพาะจุดต่อต้นไม้ต้นเดียวเท่านั้น แต่ยังมีการขยายขอบเขตไปสู่ระบบนิเวศของชุมชนในระดับที่กว้างขวางขึ้น โดยตัวละครเริ่มผนวกเอาภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่มีนัยทางประวัติศาสตร์เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรสนิยมและความภาคภูมิใจในถิ่นฐาน ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนผ่านมุมมองที่เข้มแข็งมีต่อเส้นทางสัญจรในพื้นที่เมืองว่า

ผมชอบเข้าเมือง เพราะชอบมองต้นจามจุรีต้นใหญ่สองข้างทางที่เรียงรายไป
ยาวนับสิบกิโลเมตรตลอดทางจากตัวอำเภอเข้าสู่ตัวเมือง ต้นไม้อายุเกือบร้อยปีทำให้ผม
ชอบเส้นทางนี้มาก

(Pannaree, 2014, p. 140)

การพรรณนาถึงความประทับใจต่อทัศนียภาพรอบตัวสะท้อนให้เห็นถึงการขยายขอบเขต
อัตลักษณ์เชิงสถานที่ไปสู่พื้นที่ในวงกว้าง โดยเข้มแข็งได้แปรเปลี่ยนความผูกพันเฉพาะจุดจาก “คุณปู่
ต้นไม้” สู่อารมณ์ระบบนิเวศของเมืองผ่านการมองเห็นคุณค่าของ “ต้นจามจุรีต้นใหญ่สองข้างทาง” การที่
ต้นไม้เหล่านี้มี “อายุเกือบร้อยปี” ได้มอบคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อ
รสนิยมและความชอบจนนำไปสู่การนิยามเส้นทางดังกล่าวในเชิงบวก (“ทำให้ผมชอบเส้นทางนี้มาก”)
สภาวะนี้ตอกย้ำว่า อัตลักษณ์เชิงสถานที่ของเข้มแข็งมีรากฐานมาจากความผูกพันกับธรรมชาติที่มีมิติเชิง
ประวัติศาสตร์และดำรงอยู่ทั่วไปในพื้นที่ใช้ชีวิต

อัตลักษณ์เชิงสถานที่ในวรรณกรรมเรื่องนี้จึงขึ้นจากการผนวกรวมความเชื่อ อารมณ์ และ
ประสบการณ์เข้ากับองค์ประกอบทางนิเวศอย่างลึกซึ้ง คุณปู่ต้นไม้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เข้มแข็งเปลี่ยน
มุมมองจากความชินชาไปสู่การรับรู้ต้นไม้ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีเรื่องเล่า และเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนอย่างแยก
ไม่ออก การพัฒนาอัตลักษณ์นี้ได้ขยายขอบเขตจากต้นไม้เดียวไปสู่ระบบนิเวศของชุมชน (ถนนต้นจามจุรี)
ซึ่งยืนยันว่าความผูกพันกับสถานที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนิยามตัวตนที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อมของเยาวชน

2.3 การเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง ความสูญเสีย และภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ

เมื่อพื้นที่อันเป็นที่รักกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน การรุกรานสถานที่จึงไม่ได้ส่งผลกระทบเพียงแค่
ทางกายภาพ แต่เป็นการทำลายโครงสร้างทางอารมณ์และจิตวิญญาณ นำไปสู่การปะทะกันระหว่างตรรกะ
ทางเศรษฐกิจและความอยู่รอดเชิงนิเวศ ซึ่งสะท้อนผ่านภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ (Solastalgia) อัน
หมายถึง ความทุกข์ทางใจหรือความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลรับรู้ “ถิ่นที่อยู่” หรือสถานที่ที่ตนผูกพัน
กำลังเผชิญการทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แย่ง จนไม่เหลือสภาพเดิมที่เคยสร้างความมั่นใจและ
ความมั่นคงทางจิตใจให้ ภาวะดังกล่าวปรากฏชัดเมื่อเข้มแข็งต้องเผชิญหน้ากับการขยายตัวของพื้นที่เมืองที่
รุกล้ำพื้นที่นิเวศ

2.3.1 ความขัดแย้งเชิงนิเวศและปฏิริยาต่อการเปลี่ยนแปลง

ความขัดแย้งเชิงนิเวศในวรรณกรรมนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนเรื่องราวและ
ทำทายนิเวศสำนึกของผู้อ่าน โดยแก่นสำคัญคือการปะทะกันระหว่างมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลางที่ดีค่า
ธรรมชาติเป็นเพียงสินค้าหรืออุปสรรค กับมุมมองนิเวศเป็นศูนย์กลางที่มองว่าสิ่งมีชีวิตมีคุณค่าในตัวเอง
ความขัดแย้งเหล่านี้ปรากฏในหลายมิติ ตั้งแต่ระดับจุลภาคในครัวเรือนไปจนถึงระดับมหภาคของนโยบาย

การพัฒนา ร่องรอยความขัดแย้งในระดับครอบครัวที่สะท้อนการลดทอนคุณค่าของธรรมชาติให้เป็นเพียง “สินค้า” ปรากฏชัดผ่านการเผชิญหน้าทางทัศนคติ เมื่อสมาชิกคนรุ่นใหม่พยายามตีมูลค่าต้นไม้ใหญ่เป็นตัวเงิน ในขณะที่ปู่แสนเย็นหยัดเพื่อรักษาคุณค่าดั้งเดิมที่ประเมินค่าไม่ได้เอาไว้ ดังความที่ว่า

“แม่แค่เปรียบเปรย ต้นไม้ใหญ่นั้นอายุมากแล้ว ตอนมีคนมาขอซื้อ พวกลูก ๆ ของแกอยากขายจะแย่ เขาให้ราคาตั้งสองพัน แต่ปู่แสนขวางไว้ พวกลูก ๆ ก็เลยอด”

(Pannaree, 2014, p. 15)

สภาวะการณ์ความขัดแย้งที่ปรากฏข้างต้นสะท้อนถึงวิกฤตการณ์เชิงนิเวศที่ชัดเจนที่สุดในเรื่อง โดยเป็นการเผชิญหน้าระหว่างมุมมองทางเศรษฐกิจที่ดีต่อด้านไม้เป็นเงิน (สองพันบาท) กับมุมมองเชิงนิเวศที่ปู่แสนเป็นตัวแทน ลูก ๆ ของปู่แสนซึ่งเป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่ แสดงออกถึงโลกทัศน์แบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางอย่างชัดเจน ผ่านความต้องการเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน แต่ปู่แสนยืนขวางไว้เพราะเห็นคุณค่าทางจิตใจและนิเวศที่สูงกว่าราคาตลาด ความขัดแย้งที่เริ่มต้นจากตรรกะทางเศรษฐกิจในพื้นที่ส่วนบุคคลนี้ ได้ทวีความเข้มข้นและขยายขอบเขตไปสู่ระดับสังคม เมื่ออุดมการณ์ด้านการพัฒนาจากส่วนกลางเริ่มเข้ามาคุกคามพื้นที่ทางนิเวศของชุมชน ผ่านตัวแทนอย่าง “คุณประชา” (ตัวแทนหน่วยงานรัฐ) ผู้ซึ่งชี้แจงเหตุผลทางวิศวกรรมในการกำจัดต้นไม้เพื่อแลกกับความสะดวกสบายเชิงโครงสร้าง สภาวะการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เข้มแข็งเกิดการตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของการพัฒนาที่ลดทอนคุณค่าของชีวิต ดังที่ปรากฏในบทสนทนาว่า

อยากไปตัดต้นไม้พวกนั้นใกล้ ๆ ผมได้ยินเสียงร้องขอความช่วยเหลือจากพวกมัน
“ทางการจะขยายถนนสายนี้... ต้นไม้ทำให้ขยายถนนลำบาก...”
ผมจึงเริ่มโมโห ตัดต้นไม้ขยายถนน เป็นเรื่องที่แย่ที่สุด...
“กว่าต้นไม้จะโตมาได้ นี่เขาตัดต้นไม้เพราะถนนแคบเท่านั้นแหละอะ”

(Pannaree, 2014, p. 140)

สภาวะการณ์เชิงนิเวศที่ปรากฏนี้สะท้อนการปะทะกันระหว่างมุมมองที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ 1) มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ที่มุ่ง “ขยายถนน” เพื่อ “ความสะดวก” และ “ไม่เกิดอุบัติเหตุ” โดยมองว่าต้นไม้เป็นเพียงอุปสรรค (“ทำให้ขยายถนนลำบาก”) และ 2) นิเวศเป็นศูนย์กลาง ที่เข้มแข็งมองว่าการตัดต้นไม้คือ “เรื่องที่แย่ที่สุด” โดยให้คุณค่ากับเวลาทางนิเวศวิทยา (“กว่าต้นไม้จะโตมาได้”) และการได้ยิน “เสียงร้องขอความช่วยเหลือ” จากต้นไม้ ซึ่งแสดงถึงการมองธรรมชาติเป็นประธานที่มีสิทธิที่จะอยู่รอด ความสะเทือนใจทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อเข้มแข็งพบว่าแม้แต่คนใกล้ชิดอย่างแม็กก็ยินยอมรับตรรกะการพัฒนาแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง จนนำไปสู่การได้เถียงที่สะท้อนถึงช่องว่างทางความคิดระหว่างวัยว่า

“พวกเขาเริ่มตัดต้นไม้จามจุรีข้างถนนวันนี้ใช่ไหม” (...)

“แม่ก็อยากให้ลูกรู้ว่าเรื่องบางเรื่องมันต้องแลกกัน”

“แม่พูดเหมือนคุณประสา ถ้าผู้ใหญ่ทุกคนคิดเหมือนแม่ ไม่นานก็จะไม่เหลือต้นไม้”

(Pannaree, 2014, p. 142)

ทัศนะที่ขัดแย้งกันระหว่างแม่กับลูกข้างต้นสะท้อนถึงความขัดแย้งเชิงนิเวศในระดับจริยธรรมอย่างรุนแรง คำพูดของแม่ที่ว่า “ต้องแลกกัน” คือการยอมรับมุมมองแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มองว่าผลประโยชน์ของมนุษย์ (ถนน, ความสะดวก) สำคัญกว่าคุณค่าของสิ่งมีชีวิตและยอมรับการทำลายธรรมชาติในฐานะการแลกเปลี่ยน ปฏิกริยาของเข้มแข็งที่ว่า “ถ้าผู้ใหญ่ทุกคนคิดเหมือนแม่ ไม่นานก็จะไม่เหลือต้นไม้” เป็นการวิพากษ์วิจารณ์เชิงนิเวศที่ตรงไปตรงมาที่สุดในเรื่อง เข้มแข็งปฏิเสธตรรกะของการแลกเปลี่ยนนี้ และตระหนักว่าทัศนคติของผู้ใหญ่เป็นภัยคุกคามระยะยาวต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นจุดสูงสุดของความขัดแย้งทางจริยธรรม

ความขัดแย้งเชิงนิเวศจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญที่วรรณกรรมใช้เปิดโปงมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลางที่ฝังรากในสังคมและเศรษฐกิจ การปะทะกันระหว่างปูแสนและเข้มแข็งในฐานะตัวแทนมุมมองเชิงนิเวศ กับลูกหลานและนโยบายรัฐซึ่งเป็นตัวแทนมุมมองเชิงวัตถุหรือเศรษฐกิจ ชี้ให้เห็นว่าภัยคุกคามต่อสิ่งแวดล้อมเกิดจากความล้มเหลวทางจริยธรรมในการประเมินคุณค่าของธรรมชาติ ซึ่งทำลายให้ตัวละครเยาวชนต้องตัดสินใจเลือกข้างในความขัดแย้งทางนิเวศที่ดำเนินอยู่ในสังคม

ปฏิกริยาต่อการเปลี่ยนแปลงในบริบทของนิเวศวิจารณ์ คือการตรวจสอบการตอบสนองทั้งในเชิงพฤติกรรม อารมณ์ และความรู้ความเข้าใจ เมื่อตัวละครเผชิญหน้ากับความไม่แน่นอนหรือภัยคุกคามต่อสถานที่ผูกพันของตน ในเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” ปฏิกริยาเหล่านี้มีตั้งแต่การแสดงออกถึงความตั้งใจที่จะต่อต้านภัยคุกคามทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงการรับมือกับความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ซึ่งเผยให้เห็นถึงความเปราะบางของมนุษย์ที่พึ่งพาระบบนิเวศ ร่องรอยของปฏิกริยาตอบโต้ต่อความไม่แน่นอนดังกล่าว ปรากฏชัดผ่านสภาวะทางอารมณ์และเจตจำนงอันแน่วแน่ของเข้มแข็ง ที่พร้อมจะปกป้องสถานที่ผูกพันจากการรุกรานทางเศรษฐกิจ แม้จะเป็นเพียงการประกาศจุดยืนท่ามกลางความเสียดสีในพื้นที่ส่วนตัวก็ตาม ดังความที่ว่า

ผมพลิกตัวนอนตะแคง เพ่งมองความมืดในห้อง ผมไม่มีวันยอมให้ปูขายต้นไม้

แน่ ๆ

(Pannaree, 2014, p. 44)

เจตจำนงในการปกป้องพื้นที่อันเป็นที่รักท่ามกลางความเจียบงัน สะท้อนถึงปฏิกิริยาทางพฤติกรรมที่เด็ดขาดต่อภัยคุกคามเชิงวัตถุ การตัดสินใจว่า “ผมไม่มีวันยอมให้ปูขายต้นไม้นะ” คือการประกาศเจตจำนงของตัวละครที่พร้อมจะต่อต้านและปกป้องสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของอัตลักษณ์และความทรงจำ โดยพฤติกรรมเช่นนี้เป็นผลลัพธ์โดยตรงจากความยึดมั่นผูกพันทางอารมณ์และจิตวิญญาณที่มีต่อต้นไม้นั้น อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการต่อต้านภัยคุกคามจากการกระทำของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตไปสู่การรับรู้ความผิดปกติของระบบนิเวศในวงกว้าง โดยเฉพาะความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวอย่างฉับพลัน ดังปรากฏในบทสนทนาที่สะท้อนความกังวลต่อฤดูกาลที่แปรเปลี่ยนว่า

“เดือนมีนาคมต้องร้อนแล้ว แต่ฝนตกไม่หยุด เหมือนหน้าฝนเลย เกิดอะไรขึ้น
เนี่ย ตกทั้งคืน ไม่ได้ตุ่นของสดไว้เลย เข้ม สงสัยเราต้องกินไข่ต้มกันแล้วละ”

(Pannaree, 2014, p. 123)

การรับรู้ถึงความผิดปกติของฤดูกาลข้างต้น สะท้อนถึงปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ (“เดือนมีนาคมต้องร้อนแล้ว แต่ฝนตกไม่หยุด”) ซึ่งเป็นภัยคุกคามทางนิเวศที่อยู่นอกเหนือการควบคุม การเปลี่ยนแปลงที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาลนี้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างทันที (“ไม่ได้ตุ่นของสดไว้เลย”) ทำให้เกิดความรู้สึกประหลาดต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ความวิตกกังวลต่อความแปรปรวนของระบบนิเวศนี้มีได้หยุดอยู่เพียงมิติด้านกายภาพและการดำรงชีวิตเท่านั้น แต่ยังลุกลามสู่ระดับจิตใต้สำนึกผ่านการตีความปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ผิดแผกในฐานะสัญญาณเตือนภัยหรือ “ลางบอกเหตุ” ซึ่งสะท้อนถึงความหวาดหวั่นต่อวิกฤตการณ์ที่กำลังจะมาถึง ดังบทสนทนาที่สื่อถึงความพรั่นพรึงต่อความลึกลับของธรรมชาติว่า

“รู้กินน้ำหยายขึ้นฟ้า ลางไม่ดี”

“ลางไม่ดียังงัยฮะแม่”

“ไม่รู้เหมือนกัน แต่ต้องเกิดอะไรสักอย่างแน่ ๆ”

(Pannaree, 2014, p. 125)

การตีความปรากฏการณ์ธรรมชาติผ่านความเชื่อเรื่อง “ลางไม่ดี” สะท้อนถึงปฏิกิริยาเชิงอารมณ์และสำนึกต่อสัญญาณเตือนของภัยพิบัติที่กำลังจะมาถึง การรับรู้ถึงความผิดปกติของ “รู้กินน้ำหยาย” แสดงถึงความตระหนักรู้ว่าระบบนิเวศกำลังสูญเสียสมดุล ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการรับมือต่อสัญญาณเตือนภัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือความสูญเสียครั้งใหญ่

ปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงแสดงถึงความมุ่งมั่นเชิงพฤติกรรมในการปกป้องสถานที่ (เข้มแข็งตัดสินใจต่อต้าน) ควบคู่ไปกับการรับมือกับภัยคุกคามทางนิเวศวิทยาที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ซึ่งเน้นย้ำว่าความผูกพันกับสถานที่เป็นทั้งแหล่งพลังงานในการต่อต้านการทำลาย และเป็นจุดเริ่มต้นของการยอมรับความเปราะบางของตนเองต่ออำนาจของธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป

2.3.2 ความรู้สึกสูญเสียสถานที่และความไร้อำนาจเชิงนิเวศ

ความรู้สึกสูญเสียสถานที่ (Sense of Loss) และภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ (Solastalgia) ตามแนวคิดของ Albrecht (2005) ถือเป็นมิติทางอารมณ์ที่รุนแรงที่สุดเมื่อตัวละครต้องเผชิญหน้ากับการทำลายสิ่งแวดล้อม โดย Solastalgia หมายถึงความเจ็บปวดจากการรับรู้ว่าถิ่นที่อยู่หรือ “บ้าน” ที่เคยสร้างความมั่นคงทางจิตใจกำลังพังพินาศหรือแปรเปลี่ยนสภาพไปจนไม่เหลือเค้าเดิม แม้บุคคลนั้นจะยังอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมก็ตาม (Home-sickness while still at home) ซึ่งภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศนี้ เปรียบได้กับการ “อกหักจากสถานที่” (Heartbroken by place) อันเป็นความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นเมื่อสภาพแวดล้อมที่เคยผูกพันล่มสลายจนจำไม่ได้ ความรู้สึกนี้จึงรุนแรงและลึกซึ้งกว่าความเสียดายทั่วไป เพราะมันคือการสูญเสียพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ตนเองไปอย่างถาวร

ในเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” ภาวะนี้ปรากฏชัดผ่านตัวละครเข้มแข็งที่ต้องยืนมองการทำลายพื้นที่นิเวศอันเป็นส่วนหนึ่งของตัวตน ประสบการณ์การทำลายล้างที่เขาไม่สามารถหยุดยั้งได้ นำไปสู่การตระหนักถึง “ความไร้อำนาจเชิงนิเวศ” (Ecological Helplessness) ในฐานะเยาวชนที่ต้องเผชิญกับขีดจำกัดและความทุกข์ระทมจากการสูญเสียสถานที่อันเป็นที่รักไปอย่างไม่สามารถแก้ไขได้ ความร้าวรานจากการประจักษ์แก่สายตาว่า “บ้าน” และพื้นที่ส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์แห่งตนกำลังพังทลายลงโดยไม่อาจยับยั้งได้ สะท้อนผ่านสภาวะแตกสลายทางอารมณ์ของเยาวชนที่ต้องเผชิญหน้ากับความจริงอันโหดร้ายของโลก ประสบการณ์ความเจ็บปวดนี้ได้กลายเป็นประจักษ์พยานถึงขีดจำกัดและความพ่ายแพ้ของปัจเจกบุคคลตัวเล็ก ๆ ท่ามกลางกระแสการทำลายล้างระบบนิเวศ ดังห้วงความคิดที่พรุ่งพุดด้วยความโศกเศร้าของเข้มแข็งว่า

ผมส่ายหน้าไปมา ไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่คุณประชาพูด ผมไม่น่ามาจริง ๆ มาเห็นต้นไม้ใหญ่ตาย ต้นไม้ที่ผมไม่มีวันช่วยชีวิตไว้ได้เลย แต่ก่อนผมเป็นห่วง “เขา” ที่บ้านปู่แสน แต่ยังมีต้นไม้อีกหลายต้นที่ต้องตายไป ผมหลับตา ถอนหายใจยาวเสียงดัง ผมยังตัวเล็กเกินกว่าจะช่วยได้จริง ๆ

(Pannaree, 2014, p. 125)

สภาวะความสิ้นหวังที่ปรากฏข้างต้นสะท้อนถึงความรู้สึกสูญเสียสถานที่และความทุกข์ระทมทางนิเวศที่เกิดจากการเห็นการทำลายสถานที่ผูกพันอย่างชัดเจน การที่เข้มแข็งรู้สึก “ไม่น่ามาจริง ๆ มาเห็น

ต้นไม้ใหญ่ตาย” แสดงถึงความเจ็บปวดจากการที่สถานที่อันเป็นที่รักพินาศไปต่อหน้าต่อตา นอกจากนี้ การตระหนักว่า “ยังมีต้นไม้อีกหลายต้นที่ต้องตายไป” และการสรุปว่า “ผมยังตัวเล็กเกินกว่าจะช่วยได้จริง ๆ” คือการแสดงออกถึงความรู้สึกไร้อำนาจเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นผลพวงทางอารมณ์ของการเผชิญหน้ากับภัยคุกคามทางสิ่งแวดล้อมที่ยิ่งใหญ่กว่าขีดความสามารถของตนเอง

ความรู้สึกสูญเสียสถานที่ในวรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีความสำคัญในการขับเคลื่อนผลกระทบทางอารมณ์ของการพัฒนาที่ขาดความยั่งยืน การที่เข้มแข็งต้องรับรู้ความเจ็บปวดของสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง ทำให้เขาเผชิญกับความทุกข์ระทมทางนิเวศและความรู้ไร้อำนาจเชิงนิเวศ การตระหนักถึงข้อจำกัดในการเป็นผู้พิทักษ์นี้จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ตอกย้ำถึงภาวะทางจิตใจที่ตัวละครเยาวชนต้องแบกรับ เมื่อความผูกพันกับสถานที่ที่เขารักเผชิญการคุกคามจากอำนาจทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น สภาวะความเจ็บปวดและความไร้อำนาจเชิงนิเวศที่เข้มแข็งได้รับ จึงไม่ได้เป็นเพียงร่องรอยของความโศกเศร้าในระดับปัจเจกบุคคล แต่ยังเป็นดัชนีชี้วัดสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความเปราะบางของอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมเมื่อต้องเผชิญกับการปะทะกันของตรรกะการพัฒนาในโลกความเป็นจริง ซึ่งจะเป็นประเด็นสำคัญที่จะนำไปสู่บทสรุปของบทความลำดับถัดไป

บทสรุป

คุณค่าทางวิชาการของบทความชิ้นนี้จึงอยู่ที่การบูรณาการมิติของสถานที่และภาพแทนของธรรมชาติให้เข้ากับสภาวะทางจิตวิทยาของเยาวชน ซึ่งช่วยชี้ให้เห็นว่าการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมไม่ได้เกิดขึ้นจากการรับรู้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกลไกทางวรรณศิลป์และความผูกพันเชิงอารมณ์เป็นฐานรากสำคัญ การค้นพบนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในการขยายพรมแดนความรู้ในสาขานิเวศวิจารณ์และวรรณกรรมวิจารณ์ไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

จากการศึกษามโนทัศน์เรื่องบ้านและความผูกพันกับสถานที่ในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” ตามแนวนิเวศวิจารณ์ สามารถสรุปมโนทัศน์สำคัญที่ค้นพบและอภิปรายผลได้ดังนี้

1. มโนทัศน์เรื่อง “บ้าน” ในฐานระบบนิเวศเชิงบูรณาการ การศึกษาพบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ได้ขยายพรมแดนความหมายของ “บ้าน” จากอาคารที่อยู่อาศัย (Building) ไปสู่พื้นที่ทางนิเวศที่กว้างขวาง (Ecological Space) โดยบ้านมิได้เป็นเพียงพื้นที่ในกรรมสิทธิ์ทางกฎหมาย แต่คือพื้นที่พักพิงของสรรพชีวิตที่ทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างมนุษย์และโลกที่มากกว่ามนุษย์ (More-than-human world) การค้นพบดังกล่าวยิ่งตอกย้ำนัยสำคัญของมโนทัศน์เรื่องสถานที่ในวรรณกรรมเยาวชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Dobrin & Kidd (2004) ที่มองว่าธรรมชาติมิใช่เพียง “ฉากหลัง” (Setting) ของเรื่องเล่า แต่มีสถานะเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของสถาบันครอบครัวที่ทำหน้าที่หล่อหลอมอัตลักษณ์และจริยธรรมเชิงนิเวศในจิตใจของเด็กอย่างลุ่มลึก

2. การเปลี่ยนผ่านสู่จริยธรรมที่เน้นสิ่งมีชีวิตเป็นศูนย์กลางและอัตลักษณ์นิเวศ ความผูกพันต่อ “คุณปู่ต้นไม้” แสดงถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนผ่านจากมุมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) ไปสู่จริยธรรมที่เน้นสิ่งมีชีวิตเป็นศูนย์กลาง (Biocentrism) ผ่านกลไกการทำให้ธรรมชาติมีชีวิต (Personification) จนธรรมชาติกลายเป็น “บุคคล” ในความรู้สึกของเยาวชน สภาวะการนี้ดังกล่าวมีเพียงแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางอารมณ์ของตัวละคร แต่ยังสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเชิงนิเวศวิจารณ์ของ Buell (2005) และงานวิจัยของ Scannell & Gifford (2010) ที่ยืนยันว่า ความผูกพันเชิงอารมณ์กับสถานที่ (Place Attachment) คือรากฐานสำคัญที่ทำหน้าที่แปรเปลี่ยนความรู้สึกส่วนบุคคลให้กลายเป็นนิเวศสำนึกและพฤติกรรมปกป้องสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

3. ผลกระทบทางอารมณ์จากความสูญเสียและภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ เมื่อพื้นที่อันเป็นที่รักถูกทำลาย ตัวละครต้องเผชิญกับภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ (Solastalgia) และความรู้สึกไร้อำนาจเชิงนิเวศ (Ecological Helplessness) ซึ่งสะท้อนความเจ็บปวดจากการที่อัตลักษณ์ของตนถูกคุกคาม ประเด็นนี้ช่วยเสริมน้ำหนักให้แก่แนวคิดเรื่องผลกระทบทางจิตวิทยาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Albrecht (2019) และ Hickman (2021) ที่ชี้ให้เห็นว่าภาวะความทุกข์ระทมทางนิเวศ (Solastalgia) เป็นวิกฤตการณ์ทางอารมณ์ร่วมสมัย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่ต้องแบกรับภาระทางจิตใจท่ามกลางความล่มสลายของระบบนิเวศ

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่อง “ร่มไม้หนึ่งซึ่งเราตัวเล็ก” ไม่เพียงแต่สะท้อนภาพความงามของธรรมชาติ แต่ยังทำหน้าที่วิพากษ์ตรรกะการพัฒนาแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และเสนอแนวทางในการสร้างสายสัมพันธ์ใหม่ระหว่างเยาวชนกับโลกทางนิเวศผ่านมิติของเรื่องบ้านและความผูกพันที่ก้าวพ้นขอบเขตของความเป็นมนุษย์

References

- Albrecht, G. (2005). Solastalgia: A new concept in human health and identity. *PAN: Philosophy Activism Nature*, 3, 44-59. <https://doi.org/10.26180/4311905>
- Albrecht, G. A. (2019). *Earth emotions: New words for a new world*. Cornell University Press.
- Buell, L. (2005). *The future of environmental criticism: Environmental crisis and literary imagination*. Blackwell Publishing.
- Changharn, M., & Weesaphen, P. (2021). Ecological conscience in youth literature Luk Yang Klang Huai of Kamin Kamani. *Journal of Variety in Language and Literature*, 5(3), 153-170. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/wiwitwannasan/article/view/249134>

- Chawla, L. (1992). Childhood place attachment. In I. Altman, & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 63-86). Plenum Press.
- Dobrin, S. I., & Kidd, K. B. (Eds.). (2004). *Wild things: Children's culture and ecocriticism*. Wayne State University Press.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism (The new critical idiom)* (2nd ed.). Routledge.
- Hickman, C., Marks, E., Pihkala, P., Clayton, S., Lewandowski, R. E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C., & van Susteren, L. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: A global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), e863-e873. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00278-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3)
- Lakphet, R. (2018). *Young adult issues and social problems in contemporary Thai young adult literary works* [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/3208/>
- Pannaree. (2014). *Rom mai nueng sueng rao tua lek* [One Shady Tree Under Which We Are Small]. Praew Yaowachon Amarin Printing and Publishing.
- Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147-169. <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>
- Sangkaphanthanon, T. (2013). *Wannakhadi si khiao krabuan that lae wat kam thammachat nai wannakhadi thai* [Ecocriticism in Thai literature]. Nakorn.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
- Tarawet, W., & Sorthip, M. (2024). Ecological conscience: An analysis of children's literature on "Jao Nu Phu Phithak Haeng Ko Libong" by Kitisak Srikaewboworn. *KKU International Journal of Humanities and Social Sciences*, 14(2), 122-147. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/KKUJ/article/view/270893>
- Tuan, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.
- Wirawan, W. (2019). The themes on nature in the young adult fiction of the "Baan Chai Thung". *Journal of Humanities and Social Sciences Suratthani Rajabhat University*, 11(1), 82-108. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhsc/article/view/179038>